

podarstva s obzirom na državnu upravu, zakonodavstvo, novčarsku politiku i prometne veze, zatim razvoj poljoprivrede i agrarnog društva, a u petom poglavlju opisuje se razvoj gradova, promjene u gradskoj strukturi stanovništva, doseljavanje, privatno poduzetništvo i sl.

S obzirom da je bosansko-hercegovačko društvo u tom razdoblju bilo još gotovo isključivo agrarnog tipa, svakako najvažnije i najveće poglavlje ove knjige čini četvrto koje analizira razvoj poljoprivrede (str. 90—210). Ono se dijeli na odlomke koji bi u nešto slobodnijem prijevodu izgledali ovako: a) Agrarno pitanje: značenje godine 1878, b) Zemljoposjednici i kmetovi (begovi i age) u borbi za opstanak, c) Kmetovi i njihov posjed, d) Kmet i podjela njegova prihoda, e) Slobodni seljak i modernizacija poljoprivrede, te f) Pokušaj rješavanja agrarnog pitanja. O svim ovim problemima autor raspravlja na temelju brojnih statističkih i drugih podataka i donosi uvjerljive zaključke o teškom položaju kmetova, o kompromisima i zatezanju u rješavanju agrarnog pitanja, o podršci koju nova vlada ipak daje zemljoposjednicima, ali i o ubrzanijem razvoju sela i njegovoj evoluciji do 1914. kad je taj proces zbog rata protiv Srbije zaustavljen.

Zanimljivi su i podaci o razvoju bosansko-hercegovačkih gradova kojih je 1895. bilo 47, a 1910. je taj broj porastao na 66. Ako pogledamo tabelu razvoja pojedinih gradova prema broju stanovništva od 1895. do 1910, onda možemo zaključiti da ih je većina ubrzano rasla. To se posebice odnosi na gradove koji se nalaze na granici prema Crnoj Gori (npr. Gacko, Bileća i Trebinje) koji su, vjerojatno zbog vojničkih potreba, porasli od 1893. i do 255%. Zbog sličnih razloga rastu gradovi uz Drinu kao što su Goražde, Rogatica i Višegrad, a nakon otvaranja, odnosno proširenja rudnika i željezara povećavaju se Zenica i Vareš. Gradovi uz bivšu granicu prema Hrvatskoj i Dalmaciji kao npr. Kostajnica, Gradiška i Livno opadaju, dok Sarajevo kao zemaljsko središte u tom razdoblju ima porast od 36%. Unutar gradova mijenja se i struktura stanovništva, a i znatan broj zemljoposjednika seli u obližnje gradove. Istodobno se mijenja i nacionalni, odnosno vjerski sastav žitelja jer se doseljava sve više činovnika i raznih stručnjaka (tzv. kuferaši).

U posljednjem poglavlju vidimo kakav je nazadak u Bosni zabilježen u doba rata 1914—1918. s obzirom da je ona bila pogranična i ratom zahvaćena zemlja. To se najbolje može pratiti na primjeru industrijskih središta, na primjer u Drvaru u kojem je proizvodnja rude i lijevanog željeza za to vrijeme gotovo sasvim zamrla, odnosno pala za preko pedeset puta; u Zenici produkcija čelika pada za sedam puta, u Drvaru u tvornici celuloze se pred rat proizvodilo 133 tisuće mtc., a nakon rata samo oko 6 tisuća.

Dodajmo na kraju da su knjige koje cjelovito obrađuju ekonomske probleme neke naše zemlje ili određenog razdoblja u nas rijetke, a pogotovo one koje su napisane ili prevedene na neki od svjetskih jezika i na taj način dostupnije evropskoj i svjetskoj historijskoj znanosti, pa i zbog toga treba odati priznanje autoru u nadi da će i on osobno i njegov Institut dati nove priloge daljnjoj afirmaciji i popularizaciji naše historiografije.

Dragutin Pavličević

DUBRAVKO JELČIĆ, HRVATSKI NARODNI I KNJIŽEVNI PREPOROD, Zagreb 1978, str. 301.

U biblioteci »Dobra knjiga«, koju izdaje Školska knjiga (ur. Branko Hećimović), izašla je na početku 1978. ova antologija — njezin priređivač D. Jelčić nazvao ju je »Izabrane stranice« — koja obuhvaća tekstove iz preporodnog razdoblja, u širem smislu te riječi, od J. Šipuća (1796) do I. Filipovića (1852). Iako je od njezine pojave prošlo već dosta vremena, ona još uvijek zavređuje opširniji osvrt, pogotovu zato jer je namijenjena širem krugu čitalaca, osobito školskoj mladeži, a neposredno predstoji i 150-godišnjica pokreta o kojemu govori.

Iznenaduje činjenica da se razdoblju hrvatskoga preporoda počela veća pažnja obraćati razmjerno kasno. U povodu 50-godišnjice pokretanja Gajevih Novina i njihova priloga »Danice«, kojim su događajem sudionici sami dosljedno obilježavali početak preporodnog ili »ilirskog« pokreta, JAZU je, doduše, objavila 1885. svezak »Rada« u kojem je T. Smičiklas svojoj raspravi o njegovoj prethistoriji od 1790. do 1835. dodao tekst »Disertacije« Janka Draškovića (1832), ali je trebalo proći još daljnjih pet desetljeća da se napokon pojavi prvi izbor dokumentarnih tekstova bez poznavanja kojih se on ne može uopće razumjeti.

Tek je Antun Barac 1931. »uredio« Ilirsku knjigu koja je izašla u izdanju biblioteke »Školski pisci« u Beogradu i to — ćirilicom. U njoj je objavio osam tekstova: od »Reči domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku« A. M. Hanovića (1815), preko triju tekstova Lj. Gaja (1830—36), pjesme Pavla Štőosa »Kip domovine vu početku leta 1831« i spisa Ivana Derkosa (1832) »Genij domovine nad sinovima svojim koji spavaju«, u prijevodu s latinskoga, do dvaju tekstova Janka Draškovića (osim Disertacije, »Reč plemenitim kćerima Ilirije«, 1838, u prijevodu s njemačkog originala). Kao što se vidi, Barac nije svoj izbor zamislilo kao antologiju izrazito književnih tekstova, nego je, kako kaže u predgovoru (3), ove »članke« odabrao zato jer su to »najznačajniji spisi iz vremena ilirskog pokreta«, a »u jednoj knjizi nisu nikad izašli«. Na žalost, u skromnoj knjižici od 156 strana, u kojoj je na rječnik, nesumnjivo koristan, otpalo 12 str., Draškovićev drugi spis ispunio je dobru četvrtinu njezina opsega. Tako je tekst, koji je samo manjim dijelom potekao iz Draškovićeve pera, a u cjelini se za današnjeg čitaoca ne može smatrati dovoljno privlačnim, oduzeo potreban prostor većem broju kraćih, ali mnogo važnijih spisa iz četrdesetih godina.

Nešto kasnije (1933) izašli su u izdanju JAZU »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790—1832)« Franje Fanceva. Ovom je knjigom, kako on kaže u Uvodu, izvršio zaključak Akademijina razreda da skupi »različne publikacije od god. 1790. do 1832, koje su preporodu utirale putove«. Pri tome se nije ograničio na spomenuto razdoblje niti je svojim izborom obuhvatio samo tiskom objavljene tekstove. Nije uopće pomišljao na to da izradi neku antologiju, nego je slijedio sasvim određeni cilj polemičke, pa i političke, prirode koji je izrazio riječima da ovim djelom pokaže kako »su se glavni ciljevi hrvatskog 'ilirskog' preporoda od časa do časa manifestirali već jedno stoljeće ranije« (VII). Težište je, dakako, položio na označeno razdoblje, pa »Dokumenti« zadržavaju trajnu vrijednost upravo objavljivanjem brojnih spisa, tiskanih i rukopisnih, kojih je poznavanje doista neophodno za ispravnu ocjenu razvoja što je prethodio preporodnom pokretu. Uza sve to je sam pokret svjesno ostavio po strani, a svoj je izbor završio godinom 1832. kojoj je kao »prevažnoj« posvetio ovu knjigu, uvrstivši na kraju Gajevu pjesmu »Horvatov sloga i sjedinjenje«. Ta je prva budnica preporodnog pokreta bila objavljena tek 1835, ali je Fancev, u skladu s političkom tendencijom ovog svoga rada, smatrao prvi njezin stih: »Još Hrvatska ni propala, dok mi živimo«, dovoljnim da je svu datira »krajem god. 1832« kada je taj stih, sam za sebe, doista i nastao.

Na podlozi Fancevljeva djela, ali s bitno drugačijim pristupom preuzetoj zadaći i neusporedivo širim vidikom priredio je svoju »Ilirsku antologiju«, s podnaslovom »Književni dokumenti hrvatskog preporoda«, iduće godine (1934) Slavko Ježić. Prvi put je osim prethistorije ilirskog pokreta i izrazito književnih tekstova dao dostojno mjesto i dokumentima koji su iz njegove sredine potekli nakon 1835. i u petom desetljeću, uključujući jedan, programatski najvažniji, tekst iz Četrdesetosme. Priređujući 1944. drugo izdanje ove antologije (bez književnih tekstova), pod izmijenjenim naslovom »Hrvatski preporod u prvoj polovini XIX stoljeća«, Ježić joj je dodao devet novih dokumenata, između ostalih i »Zahtjevanja naroda« od

25. III 1848, pa je u predgovoru knjige s pravom izrazio nadu da se iz te izvorne građe »može dobiti jasna slika o svima važnijim momentima preporodnoga pokreta kao i njegova pripremanja«.

Kao što Barčeva »Ilirska knjiga«, tako je i drugo izdanje Ježičeve »Ilirske antologije« namijenjeno školskoj upotrebi, pa to donekle opravdava skraćivanje nekih opširnijih tekstova, a s razlogom je iz Draškovićeve spisa »Rječ na ilirske velikosrčne kćeri« unesen samo suvremeni prijevod Safařkova članka iz 1838. o novijoj ilirskoj književnosti. U znanstvenom radu o pripremnom razdoblju moći će se, dakako, i ubuduće upotrebljavati samo kritički priređeni tekstovi iz zbirke F. Fanceva.

Iako je Ježić podijelio građu u nekoliko tematskih skupina, mogao je, s nekim izuzecima, primijeniti kronološki redosljed u izboru dokumenata iz razdoblja nakon 1835. Na prvo mjesto stavio je šest »oglasa« (proglasa) kojima je Gaj do 1850. određivao smjer svojim listovima, pa se oni, ovako skupljeni, mogu samo ovdje naći. Političku borbu 40-ih godina predstavio je s više značajnih tekstova kojima svakako nedostaje spis B. Šuleka »Šta naměravaju Iliri?« (1844), a ni njegov važan članak »Rječ u svoje vrěme« iz 1842. nije prenio u cijelosti. Izbor je zaokružio s dva dokumentarna priloga iz pera F. Kurelca i Lj. Vukotinovića koji su memoarnog značaja i potpuno zasluđuju mjesto što im je on dodijelio, a posebno značenje pripada njegovu popisu »literature o Ilirizmu«.

Nakon 30-ih godina kada su se odjednom pojavile tri antologije, zacijelo od reda potaknute stoljetnom obljetnicom preporodnog pokreta, slična se prilika nije više tako skoro ponovila. Poslije drugog izdanja Ježičeve »Ilirske antologije« tek je 1953. Ilija Mamuzić izdao u Beogradu »Antologiju ilirskog pokreta« (lat., 228 str. džepnog formata). Budući da je i ovo izdanje bilo namijenjeno učenicima, njegov je priređivač donio dokumentarne tekstove, osim dvaju Gajevih proglasa, u kraćim odlomcima, položivši težište na pomnivo i s mnogo smisla sačinjen izbor iz književnih tekstova — od poezije i proze do pisama nekih suvremenika i fragmenata iz literature o pokretu. Po tom izboru, ovo izdanje, koje, na žalost, nagruđuju neki pogrešni podaci u napomenama uz tekstove, i po dobro napisanom uvodu »O ilirskom pokretu i njegovoj književnosti« (5—29) — s izuzetkom prikaza o tadašnjem odnosu Slavonije prema Hrvatskom saboru — zasluđuje i danas još pažnju čitaoca.

Uskoro zatim, 1961. i Salko Nazečić je pokušao da, u skladu s »Nastavnim programom srpskohrvatskog jezika i književnosti za srednje škole« u BiH, priredi izbor iz preporodnih tekstova pod naslovom »Ilirski pokret«. Na veoma ograničenom prostoru (124 str. džepnog formata), od kojega je trećinu (3—40) ispunio vlastit m tekstom o pokretu, Nazečić je osim šest kraćih priloga mogao dokumente donijeti samo sa znatnim skraćanjima. Povrh toga je rogato ě u grafiji sviju njih dosljedno ekavizirao, iako sam piše ijekavicom, a izdanje je, sa svojih, navodno, 50 tisuća (!) primjeraka, bilo namijenjeno školama u BiH. Uostalom, zamjena glasa ě s je i ĩje potpuno odgovara shvaćanju iliraca. Već V. Babukić u svojoj »Osnovi slovnice slavjanske narěčja ilirskoga« (1836) čini, prema riječima M. Mogaša (1973), »finu distinkciju između razgovornog i književnog jezika; u razgovornom se jeziku ě izgovara 'kako mu drago', a u književnom se mora pisati znak ě i prihvatiti se ijekavskom izgovoru — jer se književni jezik uvijek ući«. Budući, pak, da je »književni jezik uvijek izbor, orijentacija je iliraca i u izboru jasna: ijekavski tip štokavštine treba postati osnova ilirskog književnog jezika«.

Od naprijed spomenutih izdanja bitno se razlikuje izbor tekstova iz preporodnog razdoblja koji je izvršio Jakša Ravlić u izdanju što je pod naslovom »Hrvatski narodni preporod« ušlo u seriju »Pet stoljeća hrvatske književnosti« (sv. 28, 1965, u dvije knjige). Iako je objema knjigama dao podnaslov »Ilirska knjiga«, nije se ograničio na razdoblje koje se u znanosti ovim imenom obuhvaća, nego je svoj

izbor produžio gotovo do kraja 19. stoljeća. Osim toga, pri izboru nije primijenio kronološko natelo, koje jedino omogućava ispravno historijsko vrednovanje izabranih tekstova, nego je njihove autore rasporedio, kako kaže u Napomeni (453), »po godinama rođenja, jer bi svaki drugi raspored unosio u knjigu zabunu«. Pri tome nije objasnio u čemu bi se ta »zabuna« sastojala niti zašto je odabrao upravo godinu 1825. kao krajnju granicu za raspored autora po rođenju. Uza sve to je u svoj izbor doista unio najvažnije tekstove iz preporodnog razdoblja koji potječu od preteča i »svih važnijih iliraca do posljednjih odblesaka toga pokreta« (453) — osim, dakako, onih kojima je u okviru spomenute serije dodijeljeno neko drugo mjesto. Međutim, ni Ravlić nije sve spise donio u cjelini; iz Derkosova spisa i Šulekove brošure (1844) uvrstio je samo oduže »odlomke«. (O Ravličevu izdanju usp. moju opširniju ocjenu u HZ XXI—XXII, 1968—69, 580—584, i njegovu repliku pod naslovom »Hrvatski narodni preporod a ne ilirski pokret!«, Kritika 19, Zagreb 1971, 706—709, u kojoj je znanstvenu diskusiju zamijenio niskim udarcima, a svoje pogreške prevalio na leđa korektora.)

Najnoviji izbor tekstova iz preporodnog razdoblja — kojima je, bez pravog razloga, dodao na kraju pjesmu »Domorodna utjeha« I. Filipovića iz 1852, napisanu u bitno izmijenjenoj situaciji — objavio je Dubravko Jelčić 1978. U svom izboru započinje s predgovorom Šipuševa spisa (1796), a završava, uz gornji izuzetak, s tekstom I. Mažuranića »Hrvati Madjarom« (1848), prvi put unesenom, napokon, u izdanje ove vrste. Za razliku od drugih sličnih antologija, nije se zadovoljio samo dokumentarnim značenjem tekstova kao kriterijem za njihovo unošenje nego je kod toga primijenio i uže književno mjerilo. Prema tome, kako sam ističe, njegov izbor »nije imao namjeru predočiti cjelokupno književno stvaranje u ovom razdoblju, nego je bio tematski ograničen na djela koja su sadržajem vezana uz preporodnu misao i koja je izražavaju« (51). Za čitaoca-historičara važno je da je Jelčić, osim uobičajenih tekstova koji prethode preporodnom pokretu (Šipuš, Vrhovac, Mihanović, Sporer, Gaj, Stóos, Drašković i Derkos — potonji, na žalost, samo s jednim kraćim ulomkom), obuhvatio svojim izborom Vukočinovićev članak »Ilirizam i kroatizam«, Kukuljevićev saborski govor iz 1843, Rakovčev »Mali katekizam za velike ljude« i ulomke Šulekova opširnog spisa »Šta namjeravaju Iliri?« Ako se tome doda naprijed spomenuti tekst I. Mažuranića, onda su u ovom izboru doista zastupani temeljni dokumenti preporodnog razdoblja — ukoliko su, dakako, vezani uz ličnosti svojih autora.

Priređujući odabrane tekstove Jelčić je ispravno postupio što ih donosi »u izvornom jezičnom obliku«, osim što je modernizirao kajkavsku grafiju i korijenski pravopis najčešće zamijenio fonetskim »gdje god se time ne narušava jasnoća teksta« (52). »Na taj način«, zaključuje on s pravom, »dobili smo jezično i stilski autentične tekstove u čitljivom obliku«.

Jelčić je, kao i Barac, dodao na kraju knjige rječnik (290—295) kojim je čitaocu znatno olakšao razumijevanje priopćenih tekstova, a o svakom pojedinom autoru napisao je uvodnu bilješku, u pravilu dobro koncipiranu, koju bi popratio popisom literature.

Međutim, upravo u tim bibliografskim podacima dolazi do izražaja jedan nedostatak Jelčićeva rada koji nije lako objasniti, jer je poznato da filolozi koji se posvećuju proučavanju jezika i povijesti književnosti imaju obično veoma razvijen smisao za točnost podataka koje donose. Iako je u svoje vrijeme bio urednikom biblioteke koja je izdala — na žalost samo jedno kolo — izbor iz nekih pisaca važnih za povijest političke misli u Hrvata, Jelčić očigledno ne obraća dostojnu pažnju razvoju i rezultatima hrvatske historiografije, ograničavajući se, bez kritičkog provjeravanja, na uži okvir književnopovijesne literature u koju se pouzda i tada kada to ona ne zaslužuje. Jer, kako inače shvatiti da u »važniju opću literaturu o hrvatskom narodnom preporodu« nije unio treći svezak »Hrvatske

povijesti« F. Šišića, koji se u cjelini odnosi na razdoblje od 1790. do 1847, niti njegov važan rad »O stogodišnjici ilirskog pokreta« (1937) i dr.? Iz popisa je ispala i moja knjiga »Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća« (1973) koja se većim dijelom sastoji od priloga o preporodnom razdoblju i njegovim najistaknutijim predstavnicima, te moj članak »Ilirski pokret« u Enc. Jug. 4, 1960. Ušla su, naprotiv, sjećanja slovenskog književnika J. Trdine na doba Bachova apsolutizma u Hrvatskoj, vjerojatno zato jer se u naslovu spominju također Iliri.

Pogrešni podaci i propusti u bilješkama o pojedinim autorima potječu uglavnom iz naprijed spomenutog izdanja J. Ravlića u Pet stoljeća hrvatske književnosti. Po njemu je Jelčić pripisao moj članak u Enc. Jugoslavije o J. Draškoviću — Josipu Skaviću (106), a prešutio je moju raspravu »Hrvatski preporodni pokret i grof Janko Drašković« (1972), koju Ravlič, dakako, nije još mogao poznavati. Po njemu je, nadalje, u literaturu o B. Šuleku uvrstio moj drugi prilog o ilirskom »Branislavu« (222), ali je izostavio prvi koji je sadržajno važniji (O uredniku i značenju ilirskog »Branislava«, HZ 1961). U literaturi o Kukuljeviću našao se i Ravličev kompilatorski člančić (1959), ali je otpala moja rasprava o »Političkoj djelatnosti Ivana Kukuljevića Sakcinskoga« (1972) i opširniji članak iz Enc. Jug. Istu je sudbinu doživjela i moja rasprava: »Tajna politika« Lj. Gaja i postanak njegovih »memoranduma« knezu Metternichu 1846—47« (1970). Itd. Pišući o spisu A. Mihanovića »Reč domovini [...]« (1815) Jelčić nije uzео u obzir rezultat rasprave T. Matića o njemu u HZ 1949, iako je spominje, a za ispravnu je ocjenu toga spisa doista veoma važna.

Slične pogreške i propuste Jelčić nije znao izbjeći ni u svom uvodnom tekstu »Književnost hrvatskoga narodnog preporoda« (5—46). Protivno davno objavljenim izvorima i literaturi, pa, štoviše, i Enc. Jug., on tvrdi da D. M. Bogdanić i A. Nagy nisu dobili dopuštenje vlasti za izdavanje hrvatskih novina (13); da je protonotar J. Kušević samo »potpisao« poznatu brošuru o municipalnim pravima Hrvatske, a da su je napisali ili V. Kirinić ili L. Žužić, iako je V. Klaić već 1907. dokazao da prvi, prema vlastitom priznanju, ne dolazi u obzir, a u prilog drugome nije Fancev mogao navesti drugo do isprazno domišljanje; da je M. Smodek počeo predavati hrvatski jezik na zagrebačkoj Akademiji 1831. umjesto 1832; da je autor brošure »Geschichte des Illyrismus« (1849), što je nastala u krugu hrvatskih mađarona, njemački povjesničar W. Wachsmuth (24) koji je za nju napisao samo predgovor; da Gaj 1836. »osniva« Društvo prijatelja narodne izobrazbenosti ilirske (21), iako je riječ samo o jednom neostvarenom prijedlogu; da je Gaj — a u tome se opet poveo za Ravličem — zajedno s Kukuljevićem savzao narodnu skupštinu za 25. ožujka 1848. koja je tobože formulirala hrvatske zahtjeve »u tri točke« (28), iako je dobro poznato da se Gaj od večeri 16. ožujka nije više nalazio u Zagrebu, a da Narodna zahtijevanja sadrže — trideset točaka; da je Beč pobijedio Mađare »hrvatskim četama« (28) itd. Pogotovu je neshvatljivo kako je Jelčić mogao »srpanjske žrtve« (1845) prikazati kao posljedicu »sukoba između razjarenoga naroda i vojske na Markovu trgu« i odakle je crpio apsurdnu vijest da je ban Haller zbog toga »pobjegao iz Zagreba skriven u vozu sijena« (27).

Preostaje na kraju da se osvrnemo na pitanje Jelčićeva načelnog odnosa prema osnovnoj problematici hrvatskoga narodnog preporoda. Pošto je konstatirao da su se u znanosti često upotrebljavali nazivi »ilirski pokret« (u političkoj povijesti) i »ilirizam« (u povijesti književnosti), on smatra da danas za to imenovanje »ne vidimo [...] stvarnih opravdanja. Gledajući politički, taj pokret za nacionalno buđenje i osvješćivanje započeo je i završio pod hrvatskim narodnim imenom; ilirska ideja i ilirsko ime bili su samo jedna epizoda u tijeku preporodnih događaja, ni naročito bitna ni naročito sretna, jedna faza u razvoju preporodne misli, koju su kasnije i sami preporoditelji napustili.« (6—7) Pri tome ovu »epizodu«, koju sasvim neodređeno ocjenjuje kao ne baš »naročito bitnu«, ograničava na razdoblje od 1836. (ne 1835!) do 1842, iako mu je poznato da je dvije godine kasnije, tj. 1845,

ilirsko ime bilo opet u književnosti odobreno. Budući da osim ilirskog imena i simbola preporodni pokret nije ništa od svojih dotadašnjih tekovina žrtvovao, pa u njegovu razvoju nije uopće došlo do bilo kakva prekida ili promjene u njegovoj suštini i osnovnim idejama, epizodom je zapravo ostao samo nasilni zahvat odozgo koji je ubrzo izgubio svoje značenje. Ilirsko se ime nije pojavilo nekim slučajem ili, možda, osobnom krivnjom Lj. Gaja, nego je postalo neophodnim na razvojnom putu hrvatskog naroda do suvremene nacije. Nije bez razloga A. Starčević još 1870. konstatirao da je u to doba svaki nacionalno svjesni Hrvat morao pripadati ilirskom pokretu. Samo ilirstvom moglo se prevladati teške posljedice stoljetne razdrobljenosti hrvatskih zemalja i pokrajinskih svijesti, kada je hrvatsko ime, u svom kajkavskom obliku »horvatstva«, postalo obilježjem nazadnjačke i za daljnji razvoj naroda doista opasne politike. Izenađuje kako je Jelčić mogao tako pretjerati da ustvrdi »koliko je ilirstvo, kao kulturni pojam, koristilo tuđinu [...] jer je razvodnjavalo nacionalni duh hrvatske kulture i slabilo otpornu moć hrvatske književnosti« (27)! Kada je, zahvaljujući ilirskoj ideji, udaren čvrst temelj hrvatskoj naciji, ona joj više nije bila potrebna. Poživjela je dalje samo kao ideja jugoslavenske zajednice — i opet radi životnih potreba i budućnosti hrvatskog naroda.

Jaroslav Šidak

LADISLAV ŠABAN, 150 GODINA HRVATSKOG GLAZBENOG ZAVODA,
Zagreb 1982, str. 247 i t. XXXI.

Autor je, doduše, svoju knjigu namijenio, kako sâm kaže, »prvenstveno široj čitalačkoj publici i prijateljima jubilarca«, tj. Hrvatskoga glazbenog zavoda osnovanog 1827, ali ju je izradio na temelju arhivske građe, sačuvane najvećim dijelom u arhivu Zavoda koji je, kao profesor Muzičke akademije, uspio da nakon više godina napornog rada napokon sredi i snabdi je pomnivo sastavljenim Vodičem. Prema tome, ovo djelo doista »nosi povijesni značaj«, a taj je pogotovu jasno izražen u njegovoj koncepciji, jer se autor nije zadovoljio, do tada u takvom slučaju uobičajenim, kroničarskim prikazom. Proučavajući izvornu građu on je, kako piše, nastojao »u prvome redu proniknuti u duh i tradiciju društva, što je uvijek važno kod jedne amaterske društvene organizacije, shvatiti motive koji su vodili nastojanja njegove uprave, koja je bila također isključivo u rukama amatera, proučiti društveni život članova, kako bih mogao ući u srž tog u nas tako neobičnog amaterizma, tako različitog od koncepcija ostalih prosječnih amaterskih društava, čije su težnje i nastojanja išli za visokim i najvišim ciljevima i urodili neospornim zaslugama za glazbenu kulturu i kulturni život Zagreba i slavenskog Juga« (7—8). Na taj način, L. Šaban je uspio da napiše čitku i zanimljivu povijest jedne od najvažnijih komponenata hrvatskoga kulturnog razvoja, bez koje više ne možemo zamisliti cjelovit prikaz naše kulturne povijesti u XIX i XX stoljeću. Osim općenitog značenja koje ima u održavanju atmosfere neophodne za rast muzičke kulture u Zagrebu, Zavod je već 1829, dvije godine nakon svog osnutka, otvorio glazbenu školu koja je u svom daljnjem razvoju dovela do osnivanja Hrvatskoga zemaljskog konzervatorija (1916, podržavljen 1920) i današnjih školskih ustanova »Vatroslav Lisinski« i Muzička akademija.

Pažnju historičara privlači osobito autorov prikaz prvog razdoblja u povijesti Zavoda, koje on završava s g. 1850. i obilježava kao »razvojni put do nacionalnog preobražaja«. Međutim, opravdano je skloniji da tu prekretnicu stavi u g. 1847. kada »Musik-Verein in Agram« mijenja ime u »Društvo prijateljah muzike u Zagrebu« i uskoro zatim uvodi hrvatski jezik u svoje zapisnike. To, dakako, ne znači da je ovo društvo bilo do tada neko strano tijelo u životu grada koje je u

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.